

Szabó Dávid

Három fontos szótár Napjaink francia argószótárai*

Igaz, a franciáknál az elmúlt évtizedekben nem volt rendszerváltás, de egy közelmúltban megírt tanulmányomhoz hasonlóan (vö. SZABÓ 2011), ebben az írásomban is az elmúlt bő húsz év lexikográfiai termésére koncentrálok elsősorban. Csak míg ott francia nyelven a rendszerváltás utáni időszak hazai szlengszótártermését elemeztem, most egy tágabb kitekintést követően három olyan, közelmúltban megjelent szótárt veszek majd górcső alá, amelyek meggyőződésem szerint kiemelkedő hatással voltak napjaink francia szlengkutatására: CELLARD és REY *Dictionnaire du français non conventionnel*-jét¹, COLIN, MÉVEL és LECLÈRE *Grand Dictionnaire de l'Argot et du français populaire*-jét és GOU-DAILLIER *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités* c. munkáját.

Nem áll szándékomban a hagyományos angol–francia csipkelődésbe bekapcsolódni, de kezdetnek mégis álljon itt egy angol párhuzam: KIS TAMÁS a magyar szlengszótár-termés „nagyságának” viszonylagosságát érzékeltetendő JULIE COLEMAN-re hivatkozik, aki szerint „csak az 1990-es években több mint 300 angol szlengszótár jelent meg, de egy kivételével már az 1920-as évek óta nem volt olyan évtized, amikor legalább 100 szótár ne látott volna napvilágot” (KIS 2008: 71–72). Bár ennek az adatnak a hitelességét nincs okom kétségbe vonni, de valószínű, hogy még a hatalmas angol nyelvterület esetében is csak úgy kaphatunk ilyen számokat, ha a (rendkívül) kis terjedelmű, minden tudományos igény(essé-ge)t mellőző, alapvetően kereskedelmi célokat szolgáló, illetőleg fél amatőr/amatőr kiadványokat, sőt a korábbi munkák új kiadásait is beleszámítjuk. Amint már utaltam rá, nem célom a francia argószótárírás történetének részletes bemu-

* Ez a tanulmány habilitációs értekezésem 1. fejezetének átdolgozott változata (SZABÓ DÁVID (2011): *Szleng és lexikográfia. (A francia és a magyar szleng a szótárírás tükrében). — Argot et lexicographie. (Approche lexicographique aux argots français et hongrois).* (Habilitációs értekezés). ELTE BTK, Budapest. 6–33.

A témából adódóan írásomban az *argó* kifejezést a francia gyakorlatnak megfelelően nem csupán tolvajnyelvi, hanem a szlenggel megegyező általánosabb értelemben, a szleng szinonimájaként fogom használni. Az *argot* franciában végbement jelentésváltozásához vö. pl. SZABÓ 1997: 160, 162–163.

¹ A három szótár közül a legkorábbi, CELLARD és REY munkája valójában nem az elmúlt két évtized folyamán jelent meg, de mind a mai napig kapható 2. átdolgozott és bővített kiadása 1991-ben látott napvilágot.

tatása, de mielőtt az említett három szótár alaposabb elemzésére kitérnék, röviden bemutatom a fontosabb előzményeket és a jelentősebb kortárs kiadványokat.

A francia argók 1989-ben megjelentetett, igaz nem minden szempontból megbízható bibliográfiája (DESCAMPS–HOCQUET 1989: 73–108) 262 francia argószótárat sorol fel, igaz, ez a feltehetően rendkívül hiányos lista eleve nem számolhat a munkám szempontjából legérdekesebb időszak, az elmúlt bő 20 év termésével. Az interneten közzétett *Bibliographie des dictionnaires d'argot, de français «populaire» et de français familier*² a XV. századtól kezdve 491 szótárat tart nyilván, és ez az amúgy nehezen ellenőrizhető adat nem tartalmazza a különböző szótárak újabb kiadásait, illetőleg utánnomásait. Az argó és szótárainak sokszínűségéről sokat elárul az a mód, ahogy a honlap szerkesztője csoportosítja a műveket. Az általános argószótárakat speciális argószótárakkal állítja szembe, amelyeknek sora szinte vég nélkül folytatható: szakmai argók³ és zsargonok⁴; rendőrségi argó; nyomdai argó; újságírói argó; politikai argó; tőzsdei, pénzügyi argó; orvosi argó; hentesek argója; postai argó; taxisargó; kamionos argó; bolhapiaci argó; az emberi test az argóban; szexuális argó; a prostituáltak argója; párizsi argó, Párizs az argóban; italok az argóban; ifjúsági nyelv, mai külvárosi nyelv; kábítószeres argó; argó és vallás; háborús és katonai argó; hadifoglyok és deportáltak argója; diákargó; sportargó; (szerencse)játék-argó; színházi és filmes argó; zenésargó; autós, motoros, repülő argó; rádióamatőrök argója; tengerésargó⁵. Az „egyéb” kategóriába kerültek a vadászattal, a halálos ítélettel (?), a tulajdonnevekkel és a szépirodalmi argóval kapcsolatos szótárak, és külön csoportot alkotnak a kétnyelvű szótárak, amelyek között sajnos nem találunk magyar–francia, illetőleg francia–magyar argószótárt.

I. A francia argószótárak — rövid történeti áttekintés

Csakúgy, mint bárhol másutt a világban, a legkorábbi francia argószótárak szerkesztőit is elsősorban az az igen pragmatikus cél motiválta, hogy szélesebb közönség számára érthetővé tegyenek egy veszélyesnek tartott titkos „nyelvet” (COLIN–CARNEL 1991: 29), a szigorú értelemben vett mai magyar terminológia

² A francia argó-, városi népnyelvi és bizalmas nyelvi szótárak bibliográfiája: <http://www.languefrancaise.net/Argot/BibliographieDesDictionnaires>.

³ Természetesen a mai magyar terminológia a legtöbb itt felsorolt speciális szótárat szlengszótárnak nevezné. Ugyanakkor ez a lista jól illusztrálja, hogy az idők folyamán a franciában mennyire tág és általános jelentést kapott az *argot* kifejezés.

⁴ Hangsúlyozzuk, hogy itt francia értelemben vett zsargonról, azaz nemsztenderd szaknyelvről van szó, a francia *jargon* és a magyar *zsargon* kifejezések jelentése ugyanis eltér egymástól (vö. pl. SZABÓ 1997: 169–171 és CSERESNYÉSI 2004: 73).

⁵ Tanulságos lenne, még ha itt erre sajnos nincs is lehetőség, kvantitatív szempontból is elemezni ezt a listát: azaz melyek azok a kategóriák, amelyeket a legtöbb szótár képvisel.

szerint is *argó*-nak nevezhető tolvajnyelvet, azaz az alvilág jellegzetes, titkos nyelvhasználatát. A titkosnyelvi funkció eltűlése vezet aztán ahhoz a francia lexikográfiában napjainkig széles körben elterjedt tévhithez, miszerint a szótárírók az argó sírásói lennének, hiszen azáltal, hogy érthetővé válnak, az argóelemek éppen argóságukat veszítik el (CARADEC1989: 10; vö. COLIN–CARNEL 1991: 37, DENISE FRANÇOIS-GEIGER 1990: XI).

Mielőtt a bevezetésben említett három fontos mai szótár részletesebb elemzésére sort kerítenék, röviden bemutatom a francia argószótárak történetének fontosabb mérföldköveit: kilenc valamilyen szempontból jelentősnek érzett szótárt a XVII. század elejétől napjainkig.

1. *Le jargon ou langage de l'argot réformé*⁶ (1628)

1628-ban (vagy egyes források szerint 1629-ben)⁷ jelent meg Párizsban az első „valódi” argószótár (COLIN–CARNEL 1991: 29) második kiadása (az elsőnek nincs nyoma), amelyet egy bizonyos OLIVIER CHÉREAU-nak — egyebek között vallásos művek szerzőjének — szokás tulajdonítani. A mindösszesen tíz lapos füzetke, amely a XIX. század közepéig számos kiadást ért meg, eredetileg 216 szót tartalmazott, míg az 1836-os jelentősen bővített kiadás már 685-öt (CALVET 1994: 18). Fontos hangsúlyozni, hiszen lényeges argótörténeti adalék, hogy a címben szereplő *argot* még nem nyelvváltozatot jelent, hanem az alvilág zárt közösségét, amelynek titkos nyelve a *jargon*, azaz zsargon. Ez az évszázadokon át rendkívül népszerű könyv sokak fontos forrása lett (pl. a hamarosan tárgyalandó VIDOCQÉ), és innen erednek az argó mesterséges jellegére vonatkozó legendák, melyeket legalább is részben BÁRCZI GÉZA is átvett (BÁRCZI 1980: 240–241).

2. Vidocq, Eugène-François: *Les Voleurs*⁸ (1836)

A rendkívül kalandos életet élt EUGÈNE-FRANÇOIS VIDOCQ rablóból lett pandúr: megjárta a börtönöket, majd magas pozícióba került a rendőrségnél. Személye Vautrin alakjának megformálására ihlette BALZACot, míg gyűjtéséből nem csak a későbbi argószótárírók, hanem különböző műveihez VICTOR HUGO is bátran merített (CALVET 1994: 26). Munkája, amelynek teljes címe *Les Voleurs, physiologie de leurs mœurs et de leur langage* [A tolvajok, erkölcsük és nyelvvezetük fiziológiája], öt részből áll, ezek közül kettő argószótár. A hosszabbik az argókifejezéseket oldja fel franciául, a rövidebb köznyelvi francia címszavak argómegfelelőit adja meg. VIDOCQ bevallottan sokat merített VILLON zsargonban íródott balladáiból és a fentebb bemutatott *Le jargon ou langage de*

⁶ A zsargon avagy a megreformált argó nyelvvezete (a szerző fordítása).

⁷ Vö. <http://www.languefrancaise.net/Argot/ChereauXVII#tocLink5>.

⁸ A tolvajok (a szerző fordítása).

l'argot réformé-ből⁹, bár állítólag csak olyan szavakat vett át, melyeket maga is ismert. Viszont a maga korában ritka filológiai igényességről tesz tanúbizonyságot, amikor forrásait egy, illetőleg két csillaggal feltünteti. Az egyes vélemények szerint nem is VIDOCQ, hanem egy bizonyos SAINT-EDME által írt (vö. pl. LARCHEY 1881: XXXIII) két kötetes mű mintegy 1500 szavas szótárrészében bizonyos szócikkek meglepően terjedelmesek. Ilyen például a magának a nyelvváltozatnak szentelt *arguche* (= argó) szócikk vagy a hajdani legendás alvilági társadalom meghatározó tagjait (*cagoux* vagy *archi-suppôt*, *Coësré* stb.) bemutató szócikkek. Valószínű, hogy a *Le jargon ou langage de l'argot réformé*-ban leírt alvilági társadalom-szerkezet széles körű ismertsége leginkább VIDOCQ-nak köszönhető.

3. Delvau, Alfred: *Dictionnaire de la langue verte*¹⁰ (1866)

DELVAU szótára nyitja meg az egyre nagyobb nyelvészeti alaposággal elkészített munkák sorát. Fontos újdonsága, hogy elődeitől eltérően nem az alvilág egzotikus titkos nyelvezetét kívánja elsősorban bemutatni: Párizsban mindenki az argót beszéli, ahány mesterség, annyi zsargon létezik (DELVAU 1867: XI). Bár terminológiája nem teljesen egyértelmű, de angol szakkifejezéseket (*cant* és *slang*) segítségül hívva megkülönbözteti az alvilági argót és a párizsi tömegek argóval tűzdelt beszédét, a városi népnyelvet. Érdeme még, hogy — ha nem is elég következetesen, de — gyakran feltünteti a szavak etimológiáját, használói körét, sőt datálja is az adatokat.

4. Larchey, Lorédan: *Dictionnaire historique d'argot*¹¹ (1878)

Ez a számos kiadást megért szótár a képzett nyelvész LARCHEY korábbi munkáin, az 1858-as bizalmas nyelvi szótáron¹² és az egy évvel későbbi, az argószótár alcímében is szereplő *Excentricités de la langue française*-en¹³ alapul. DELVAU-hoz hasonlóan LARCHEY is hosszú, de nyelvészeti szempontból lényegesen modernebb bevezetőt fűz művéhez. Ebben sok szempontból ma is vállalhatóan mutatja be az argószókincs keletkezését. Hangsúlyozza, hogy nem csupán az alvilág nyelvhasználata érdeklí: az argót univerzális jelenségnek tekinti, amely jelen van minden társadalmi osztály beszédében. Kitér módszertani kérdésekre is. Ír a datálás hasznosságáról, a példákat pedig a „neologizmusok útlevelének” (LARCHEY 1881: XXVIII) nevezi. Külön dicséretet érdemel a szótár az idézett művek és újságok részletes felsorolása miatt. LARCHEY egyébként meg-

⁹ Ennek címét pontatlanul adja meg.

¹⁰ Argószótár (a szerző fordítása). A nyelvészeti szempontból (tudtommal) pontosan sosem definiált *langue verte* (zöld, azaz nyers nyelv) lényegében a (tágabb értelemben vett) argó szinonimájának tekinthető.

¹¹ Történeti argószótár (a szerző fordítása).

¹² *Dictionnaire des familiarités françaises*.

¹³ A francia nyelv hóbortosságai (a szerző fordítása).

lehetősen kritikus elődjével, VIDOCQ-kal szemben, ugyanakkor deskriptivista léte — vagy talán épp azért, a „támadási felületet” redukálандó — nagy tisztelettel beszél a Francia Akadémiáról.

5. Bruant, Aristide:

*L'argot au XXe siècle. Dictionnaire français-argot*¹⁴ (1901)

A másik hírességhez, VIDOCQ-hoz hasonlóan a századvég neves sanzonéneke-se, ARISTIDE BRUANT sem maga írta legendás szótárát: a mű legnagyobb részben valószínűleg LÉON DROUIN DE BERCY munkája (BRUANT 1993: VI–VII). Az argóban és párizsi népnyelven íródott, a fővárosi alvilág „hétköznapjait” romantikus köntösben ábrázoló dalok szerzőjeként elhíresült kabarétulajdonos BRUANT már azzal is eltér elődeitől, hogy nem az argókifejezéseket fordítja franciára, hanem a köznyelvi francia szókinés mellé gyűjti az argómegfelelőket. Ötvenezer ekvivalensével mind a mai napig ez a leggazdagabb francia–argó szótár! BRUANT (vagy inkább DE BERCY?) munkáját dicséri még a rendkívül gazdag (és olvasmánynak is szórakoztató) irodalmi példaanyag. A szótár erénye még az elavult szavak megcsillagozása. Ha nem is elég módszeresen, de bizonyos szócikkek esetében a használói kört, illetőleg a földrajzi eredetet is feltüntetik.

Az eddigiekben a francia argószótárírás korai időszakát¹⁵ mutattam be röviden, még ha BRUANT szótárával már meg is érkeztünk a XX. századba. Éppen ennek tudatában inkább tömör ismertetésre szorítkoztam szoros értelemben vett szótárkritika helyett. A történeti áttekintés most következő részében viszont már napjaink szótárait közvetlenül előkészítő, illetőleg kortárs művekről lesz szó, és ebből következően a bemutatás szempontjai is változnak, az áttekintés esetenként kritikusabbá válik.

A múlt század első felét¹⁶ átugorva, az áttekintés második részét a francia argólexikográfia egyik legjelentősebb alkotásával kezdjük:

¹⁴ Az argó a XX. században. Francia–argó szótár (a szerző fordítása).

¹⁵ Tegyük hozzá, hogy természetesen ez a meglehetősen hosszú korai időszak is további szakaszokra osztható: a XIX. század előtről tudatosan csak az első igazi argószótárát, a XIX. század közepéig különböző kiadásai révén folyamatosan jelen lévő *Le jargon*...-t vettem figyelembe. Ennek utolsó kiadásai idején VIDOCQ már lényegesen korszerűbb és gazdagabb művet jelentet meg, de a tudományos igényű argószótárírás igazából a század második felében indul be LARCHEY és DELVAU munkáival. Ebből az igen termékeny időszakból három szótárt emeltem ki, de példaként még említhetjük JEAN LA RUE (*Dictionnaire d'argot* [Argószótár], 1894), CHARLES VIRMAÎTRE (*Dictionnaire d'Argot fin-de-siècle* [Századvégi argószótár], 1894) vagy GEORGES DELESALLE (*Dictionnaire Argot–Français & Français–Argot* [Francia–argó és argó–francia szótár], 1896) szótárait.

¹⁶ Természetesen ebben a bő fél évszázadban is születtek fontosabb szótárak, azonban ezek részletesebb bemutatására ebben a tanulmányban nem vállalkozom. De feltétlenül említük meg legalább JEAN LACASSAGNE és PIERRE DEVAUX *L'argot du "milieu"* (Az alvilág argója, 1935) és GÉO SANDRY és MARCEL CARRÈRE *Dictionnaire de l'argot moderne* [A modern argó szótára, 1953] c. műveit.

6. Esnault, Gaston: *Dictionnaire historique des argots français*¹⁷ (1965)

A negyedik századdal annak megjelenése után a nagymúltú Larousse kiadónál éppen ESNAULT szótárát váltó COLIN-féle szótár előszavában DENISE FRANÇOIS-GEIGER mint a legmegbízhatóbbat említi ezt a művet (COLIN et al. 1990: XV), és én magam is személyesen tapasztaltam, hogy még a 90-es évek elején is egyfajta etalonként tekintettek párizsi nyelvész körökben erre az évtizedekkel korábban megjelent lexikográfiai munkára. Erre a különösen az adatok datálása és az etimológiák szempontjából igen értékes és megbízható szótárra jelentős mértékben támaszkodott két nemzetközi tekintetben is referenciának számító hatalmas lexikográfiai vállalkozás, a *Trésor de la Langue Française* és a *Grand Robert*¹⁸. A sokak szerint pótolhatatlan munkaként a francia könyvpiacról mind a mai napig hiányzó szótár komoly értéke még a szlenglexikográfiai alpműként olvasható, a francia argószótárak történetére is részletesen kitérő bevezetés. Hibája viszont a források nem elég következetes, nem mindig elég precíz feltüntetése.

7. Caradec, François:

*Dictionnaire du français argotique et populaire*¹⁹ (1977)

JEAN-PAUL COLIN, aki maga is szótáríró, egy társszerzőként jegyzett cikkében meglehetősen negatív képet fest a 80-as/90-es évek fordulóján elérhető francia argószótárak színvonaláról (COLIN–CARNEL 1991: 30), és jelentős részben a kereskedelmi szempontokat hibáztatja, csakúgy mint KIS TAMÁS jó másfél évtizeddel későbbi, és a magyar szlengszótárírás helyzetét elemző tanulmányában (KIS 2008: 72). Nos, CARADEC szótára egyfajta állatorvosi ló ebből a szempontból. Vannak ennél sokkal gyengébb munkák is, de mivel rangos kiadó adta ki (Larousse) és egészen napjainkig számos kiadást megért, sok kárt okozhatott a tudományos igényű argó kutatásnak és — lexikográfiának.²⁰ CARADEC — mit sem törődve a franciában végbement jelentésváltozásokkal — a lehető legkonzervatívabb módon közelít az argóhoz: argószótáríró létére azok közé tartozik, akik úgy gondolják, hogy az argókifejezések megjelenésük pillanatában elveszítik argotikus jellegüket (CARADEC 1989: 10). Alighanem ezért is került szótárába olyan sok a városi népnyelvbe²¹, illetőleg a bizalmas köznyelvbe tartozó lexikai elem. Utal arra, hogy az argószavak jelentős része átkerül a városi népnyelvbe, de nem húzza meg egyértelműen a határt ez utóbbi és az argó között.

¹⁷ A francia argók történeti szótára (a szerző fordítása).

¹⁸ <http://www.languefrancaise.net/Argot/DHAF>.

¹⁹ A francia argó és városi népnyelv szótára (a szerző fordítása).

²⁰ Az amúgy kitűnő internetes *abc de la langue française* honlap részben épp kevésbé tudományos volta miatt dicséri (<http://www.languefrancaise.net/Argot/Caradec1977>).

²¹ Ezt a magyarban elavult kifejezést (vö. BÁRCZI 1980: 280–297, SZABÓ 1997: 167–168) jobb híján használom a kevésbé iskolázott nagyvárosi rétegek társadalmi dialektusának jelölésére.

Bár az újabb kiadások címe *N'ayons pas peur des mots*²², a foglalkozására nézve inkább író, mint nyelvész CARADEC-nek akadnak egyértelműen nyelvművelő gesztusai: az előszó végén például megnyugtat mindenkit, aki attól félne, hogy az argósztár veszélyt jelenthet a Francia Akadémia szótárára. A legnagyobb baj természetesen nem ez, hanem az, hogy a szótárhasználók megzavarását elkerülendő (?), a szerző mintegy 5000 szavas szótárában nem ad etimológiai magyarázatokat, és főleg nem tisztázza sem a címszavak, sem a példamondatok eredetét.²³ Erősen puritán szócikkei így talán könnyen áttekinthetőek, de rendkívül információszegények.

8. Seguin, Boris–Teillard, Frédéric:

*Les Céfrans parlent aux Français. Chronique de la langue des cités*²⁴ (1996)

Ez a kilencvenes évek közepén kiadott, és 230 oldalas terjedelme ellenére csupán egy 40 lapos szótárat tartalmazó kötet már minden szempontból a kortárs szótárirodalom részét képezi, és alighanem az első, amely (al)címében az azóta — kis változtatással — bevetté vált *langue des cités* változatra utal. A könyv igazi értéke, hogy a szótárat egy külvárosi alsó középiskolában²⁵ tanító tanárok saját diákjaik bevonásával készítették el, és a mű legnagyobb része ennek a sajátos lexikográfiai kísérletnek a részleteit meséli el: rendkívül érdekes és tanulságos szociolingvisztikai²⁶ olvasmány.

9. *Le dictionnaire de la zone*²⁷

Végül elértünk napjainkhoz, az internetes szótárakhoz. Mivel az internetes argósztár mint műfaj külön tanulmányt érdemelne, így csupán a francia szlengkutató körökben alighanem leginkább elismert szótárról ejtek néhány szót. A *Dictionnaire de la zone* 2011. októberi állapotában 1897 címszót és 236 frazeológiai egységet tartalmaz, és a szócikkeket nagyszámú, pontosan hivatkozott idézettel illusztrálja.

²² Ne féljünk a szavaktól (a szerző fordítása).

²³ Csupán arra utal a bevezetőben, hogy itt-ott hallotta vagy olvasta őket.

²⁴ A főcím lefordíthatatlan szójátékot tartalmaz: a „franciák” beszélnek a franciákhöz. Csak-hogy a *Céfran* a külvárosi francia szlengben jelenti azt, hogy francia. Tehát olyan franciákról van szó, akik nem úgy nevezik magukat, és nem is úgy beszélnek, mint a többség. Az alcím kevésbé problematikus: *a lakótelepi francia nyelv krónikája*. Itt csak a lakótelepi nyelv okozhat gondot. Valójában mind a *langue des cités*, mind szinonimája, a *français contemporain des cités* egy mai, elsősorban a bevándorlók lakta külső városrészekben beszélt szlengváltozatot jelent, amelyre talán szerencsésebb kül- vagy elővárosi nyelvként utalni.

²⁵ A francia *collège* a tanulók életkora szempontjából többé-kevésbé megfelel a mi általános iskolánk felső tagozatának, illetőleg a gimnázium lelegejének.

²⁶ A szó tágabb, vulgarizáló értelmében.

²⁷ Kb. *Külvárosi szótár*. Míg az imént tárgyalt *cité* egyfajta, gyakran kül-, illetőleg elővárosban található lakótelepet jelent, a *zone* senkiföldjét, veszélyes külvárost.

Ezzel végére értünk tanulmányom több évszázadon átívelő, és a francia argólexikográfia legfontosabb mérföldköveit röviden bemutató első részének. Nyilván lesznek, akik hiányolnak belőle bizonyos szótárakat, akár a korai²⁸, akár a késői²⁹ időszakból, de meggyőződésem, hogy csak olyan munkák kaptak helyet a felsorolásban, amelyek valamilyen szempontból (akárcsak negatív példaként is, mint CARADEC szótára) fontos szerepet játszottak a francia argószótárírás történetében.

II. Három fontos kortárs szótár

Tanulmányom második részében három, a mai francia szlengkutatás szempontjából meghatározó jelentőségű szótárt fogok bemutatni. A legkorábbi (CELLARD–REY 1980) három évtizeddel ezelőtt jelent meg először, de 1991-es kibővített kiadása máig a francia argó iránt érdeklődő nyelvészek és „amatőrök” egyik legfontosabb segédkönyve. Az időrendben második (COLIN et al. 1990) a klasszikus ESNAULT-szótárat váltotta a kilencvenes évek elején a Larousse kiadónál, és 2006-ban látott napvilágot jelentősen kibővített új kiadása, míg a harmadik (GOUDAILLIER 1997), amelynek 2001-ben jelent meg kibővített új kiadása, az általánosabb és múlt felé fordulóbb előző kettővel szemben, egy új szlengváltozat — a kül-, illetőleg elővárosi nyelv — bemutatását célozta meg.

Az elemzés során a szlengszótárakkal kapcsolatban KIS TAMÁS által (KIS 2008: 75–96) és saját korábbi írásaimban (SZABÓ 2010: 55–56, SZABÓ 2011) megfogalmazott kritériumokból fogok kiindulni. Azaz a) egyértelműen határozza-e meg a szerző szótára tárgyát, a jó esetben a mű címében is szereplő szlengváltozatot, illetőleg -változatokat, és egyértelműen elkülöníti-e ezeket az egyéb nemsztenderd vagy akár sztenderd változatoktól? Ez az első kritérium természetesen többé-kevésbé magában hordozza azt a kérdést is, hogy a szerző kínálja-e elfogadható választ arra az amúgy kétségtelenül fogas kérdésre, hogy mi is a

²⁸ Például nem említettem PÉCHON DE RUBY 1596-ban Lyonban kiadott munkáját, a *La vie gé-néreuse des mercelots, gueux et boémiens*-t [A vándorkereskedők, koldusok és cigányok kalandos élete], amely egy mintegy 200 szavas szöszedetet tartalmaz, és noha korábbi, mint a *Jargon ou langage de l’argot réformé*, de jóval kisebb jelentőségű annál. És kimaradt GRANVAL a maga idejében nagyon sikeres verses műve, a *Le vice puni, ou Cartouche* [A kiérdemelt büntetés, avagy Cartouche] (1725), amihez egy nagyrészt a *Jargon...*-ből merítő szótár is tartozik (CALVET 1994: 21).

²⁹ Nem jutott hely népszerű krimiírók főleg saját regényeik nyelvezetét bemutató szótárait, mint ALBERT SIMONIN-tól a *Le petit Simonin illustré* [Kis Simonin példákkal], (1957), amelyhez JEAN COCTEAU írta az előszót, vagy AUGUSTE LE BRETONTól a *Langue verte et noirs desseins* (Le-fordíthatatlan szójáték: kb. Argó és sötét tervek, 1960). SIMONIN művére rimelt az argotikus és szókimondó nyelvezetéről híres énekes, PIERRE PERRET szótára: *Le petit Perret illustré par l’exemple* [Kis Perret sok példával] (1982). Ezek azonban inkább dokumentumként, nem pedig le-xikográfiai munkaként érdekesek.

szleng. **b)** Kiderül-e, hogy a szerző honnan, milyen módon gyűjtötte címszavait és példaanyagát, és ha igen, akkor ez a módszer megfelel-e a modern élőnyelv-kutatás vagy legalábbis a hagyományos filológia követelményeinek? Tegyük hozzá, hogy a szótár használhatósága szempontjából közel sem mindegy, mekkora a bemutatott címszóállomány és az azt illusztráló példaanyag. **c)** Mennyire logikus, illetőleg praktikus a címszavak kiválasztása, és mennyire áttekinthető és informatív a szócikkek felépítése? **d)** Feltűnteti-e a szótár a szlengszavak etimológiáját, és ha igen, mennyire megbízhatók az etimológiai magyarázatok? Természetesen mindezek az alapvető kritériumok magukban foglalják a választ azokra a megkerülhetetlen kérdésekre is, hogy mennyire információgazdag, megbízható és aktuális a vizsgált szótár.

A főbb vizsgálati szempontok rövid áttekintése után most következzen a három, napjaink francia szlengkutatása szempontjából meghatározónak tekinthető szótár bemutatása.

1. Cellard, Jacques–Rey, Alain:

***Dictionnaire du français non conventionnel*³⁰ (1980)**

A XX. századi francia lexikográfia egyik kiemelkedő alakja, ALAIN REY³¹ és a kulturális újságíróként is ismert, de egy vaskos argotikus irodalmi antológiát is jegyző JACQUES CELLARD szerkesztette ezt a koncepciójában több szempontból is újító szótárat, amelynek 1991-ben a híres Hachette által megjelentetett, átdolgozott és bővített kiadása 3500 szócikket, 350 frazeológiai egységet, 15 000 idézetet és a kötet végén egy konvencionális francia–nemkonvencionális francia szószerkesztést tartalmaz.

A mű legfőbb újítása már a címben megmutatkozik: nevében és koncepciójában ez nem argó- vagy szlengszótár (bár valójában persze az), hanem a „français non conventionnel”, azaz a „nemkonvencionális” francia nyelv szótára.³² A kifejezés a nyolcvanas évek fordulóján, tehát az első megjelenés idején a franciában legalább annyira szokatlan volt, mint ma a magyar fül számára, és a szótár vitathatatlan sikere ellenére azóta sem vált széles körben elfogadottá a francia szakirodalomban. Ez alighanem azzal is magyarázható, hogy a szerzők nem tudták nyelvészeti szempontból megfelelően alátámasztani terminológiai újításuk létjogosultságát. Ennek ellenére ne gondoljuk, hogy a rutinos szótárszerkesztő REY és a újságírói vénával is megáldott CELLARD³³ csupán kereskedelmi megfontolásból adott szótárának új nevet. A szerzők előszavukban tudatosan megkülön-

³⁰ A nemkonvencionális francia nyelv szótára (a szerző fordítása).

³¹ Többek között a nagy presztízsű *Robert* szótárak főszerkesztője.

³² Könnyen elképzelhető, hogy a szerzők E. PARTRIDGE híres *Dictionary of Slang and Unconventional English* [A szleng és a nemkonvencionális angol nyelv szótára] című, első ízben 1937-ben megjelent művéből vették az ötletet.

³³ Hosszú ideig vezette a *Le Monde* nyelvi rovatát.

böztetik a nemkonvencionális franciát az argótól, amelyet a mai magyar szakirodalomhoz hasonlóan csupán a bűnözők, a társadalom peremére szorult elemek „nyelveként” értelmeznek. Ugyanakkor a nemkonvencionális francia részben magában foglalja az argót, egyszerre több és kevesebb is annál. Részét képezik még a „városi népnyelv” és az erősen bizalmas nyelvhasználat jellegzetes kifejezései is, viszont a szerzők nem tartottak igényt a szakargók/szakszlengek szókincsére. Mint írják, számukra nem létezik olyan nyelv, amit argónak lehetne nevezni³⁴, csak a francia nyelv létezik, amelyben kisebb-nagyobb számban előfordulnak nemkonvencionális szintaktikai vagy lexikai jelenségek. CELLARD és REY külön hangsúlyozzák, hogy a negatív elnevezésnek megvan az az előnye, hogy tudatosítja azt a tényt, hogy ezeknek a kifejezéseknek a használatakor a beszélő társadalmi konvenciókat hág át (CELLARD–REY 1991: IX–X).

Szembevetve, hogy az argótól mint kifejezéstől való elhatárolódás és más, szélesebb körben elterjedt nemsztenderd változatok beemelése a modern értelemben vett szlenggel (vö. pl. KIS 1997: 240–243) rokonítja a nemkonvencionális nyelvet, másfelől a szintaktikai jellemzők említése a francia szakirodalomban nem igazán kedvelt „non standard”³⁵ szinonimájává tompíthatja az újonnan alkotott összetételt. Az is tény, hogy a szerzők ráéreztek és egyfajta megoldást kínáltak a tágabb értelemben vett argó, illetőleg a szleng definiálásának, behatárolásának nehézségére, ugyanakkor a probléma megoldásaként egy új kifejezésnél többet alig nyújtanak, definíciójuk semmiképpen sem tudja visszaadni a szleng mint jelenség összetettségét. A szótár már említett sikere ellenére valószínűleg ezért sem gyakoroltak komolyabb hatást a francia szlengkutatás elméletére és terminológiájára.

A szótár vitathatatlan erőssége, hogy nagyon jól behatárolt korpusszal dolgozik: tudatosan kerülve a túl régi és a túl friss adatokat, a szerzők az 1880–1980³⁶ közt eltelt száz év terméséből válogattak olyan, viszonylag gyakran és huzamosabb ideig használt szavakat és kifejezéseket, amelyek nem vagy csupán speciális stiláris minősítéssel szerepelnek az általános szótárakban. A leírt „szlengváltozat” meghatározásán túl fontos újítás még a rendkívül gazdag írott korpusz (regények, újságok, folyóiratok: több mint 300 mű) alapos és precíz használata. Minden egyes szót, illetőleg kifejezést tágabb kontextusában megadott, pontosan hivatkozott, elsősorban szépirodalmi idézet illusztrál. A szótár így egyfajta argotikus irodalmi antológiaként is forgatható — rendkívül élvezetes olvasmány. Viszont éppen a hatalmas írott korpusz kizárólagos használata és a tudatosan vállalt

³⁴ Hívjuk fel itt a figyelmet egy látszólagos ellentmondásra: CELLARD és REY előbb megkülönbözteti az argót a nemkonvencionális franciától, valamivel később pedig már tagadja az argó létét. Ám a második esetben az argóról mint nyelvről, komplett nyelvi rendszerről van szó.

³⁵ Nemsztenderd.

³⁶ Az új kiadás már az 1880–1990 között eltelt 110 év anyagából merít.

időbeli korlátok jelentik CELLARD és REY szótárának egyik gyenge pontját is. Az argó, a szleng jellemzően beszélt nyelvi jelenségek (még ha más nyelvekhez hasonlóan francia nyelvterületen rendkívül sok irodalmi mű merített is belőlük), ez a könyv pedig alapvetően az irodalmi argót dolgozza fel. Ráadásul a szépirodalom mint művészet bizonyos mértékben szinte mindig művi, tehát a spontán nyelvhasználat visszaadására csak korlátozott mértékben alkalmas. A választott időbeli korlátok és a munkamódszer következtében ráadásul a szótár sem történeti, sem aktuális, naprakész³⁷ szótárként nem igazán funkcionál, persze nem is ez a célja. Különösen az utóbbi sajnálatos, még ha tudjuk is, hogy a legfrissebb szlengelemek lexikográfiai rögzítése egyértelmű kockázatot hordoz.

Már utaltam rá, hogy CELLARD és REY munkája több száz frazémát, rögzült kifejezést tartalmaz. Ezek nem önálló címszóként, hanem valamelyik címszó (általában az első főnév) alá rendelve szerepelnek a szótárban. A szócikkek jól áttekinthetők és — az idézeteknek valamint az etimológiai magyarázatoknak (ld. később) köszönhetően — többnyire meglehetősen hosszúak, de ez, pontosabban a szócikkek olvasmányos és információgazdag volta inkább a szótár előnyére válik. Érdekes, hogy ha létezik ilyen, a szerzők a címszó konvencionális jelentését is megadják, és fehér vagy fekete négyzetekkel jól követhetően jelölik a címszó adott jelentésének konvencionális, illetőleg nemkonvencionális jellegét. Két fehér négyzet: konvencionális, két fekete négyzet: nemkonvencionális, egy fekete és egy fehér négyzet: átmenet nemkonvencionálisból konvencionálisba, egy fehér és egy fekete négyzet: átmenet konvencionálisból nemkonvencionálisba. A szleng sajátosságait figyelembe véve a legutolsó kategória meglehetősen problematikus, ugyanis míg az gyakori jelenség, hogy szlengelemek szélesebb körben elterjedve fokozatosan sztenderdizálódnak, a köznyelv részévé válnak, ennek a fordítottja általában nem fokozatos: ha egy köznyelvi kifejezést szlengként használunk (pl. magyarul a *gáz* szót nem légnemű anyag értelemben alkalmazzuk), akkor az azonnal szlenggé (nemkonvencionálissá) válik. És ennek az ellenkezőjéről CELLARD és REY ebbe a csoportba tartozó (meglehetősen ritka) példái sem tudnak meggyőzni (pl. *en prendre pour son grade* 'leszidják, letolják').

A szócikkeket történeti-etimológiai magyarázatok zárják le. Ez utóbbiak — tudván tudva hogy a nemkonvencionális (szleng)etimológiák esetében mennyire bizonytalan területre merészkedünk — alapos és precíz filológusi-etimológusi munkáról tanúskodnak.

Összefoglalólag elmondhatjuk, hogy a definíciós pontatlanságok és a meglehetősen kevés szócikk mellett éppen az róható fel leginkább CELLARD és REY szótárának, ami egyben fő erénye is: egy kizárólagosan írott korpusz rendkívül

³⁷ Tegyük hozzá, hogy legújabb, 1991-es kiadása éppen a szigorúan értelmezett időbeli korlátok miatt nem avult el napjainkra, hiszen már újkorában sem törekedett a legújabb szlengszavak bemutatására.

alapos, precízen hivatkozott lexikográfiai feldolgozása. Sok fontos szó és kifejezés hiányzik belőle, és egyáltalán nem törekszik a spontán beszélt nyelv rögzítésére, de a maga kategóriájában lexikográfiai remekmű. Kár, hogy az 1991-est nem követte újabb kiadás, ugyanis ez a kitűnő munka, bár vitathatatlanul jelen van még napjaink francia szlengkutatásában, már inkább a dicső lexikográfiai múlt, mint a jelen része.

**2. Colin, Jean-Paul–Mével, Jean-Pierre–Leclère, Christian:
*Dictionnaire de l'argot*³⁸ (1990)**

JEAN-PAUL COLIN, a besançoni egyetem nyelvészprofesszora és a Larousse kiadót képviselő JEAN-PIERRE MÉVEL a CNRS³⁹-nél tudományos kutatói státusban lévő CHRISTIAN LECLÈRE közreműködésével 1990-ben jelentette meg a legendás ESNAULT-szótárt (1965) felváltani hivatott, 6 500 címszót valamint azok változatait és derivátumait tartalmazó munkáját. Ennek immár 10 000 címszavasra bővített, COLIN által alaposan átdolgozott új kiadása 2006-ban látott napvilágot *Grand dictionnaire de l'argot et du français populaire* [A francia argó és népnyelv nagyszótára] címmel.

Ez a címváltozás is jelzi a szótár anyagának behatárolásával kapcsolatos problémát. Ugyanis a nevében még csak az argóra utaló első kiadás is számos argónak/szlengnek aligha tekinthető lexikai elemet tartalmaz (pl. *bossier* 'melózik', *bouffer* 'kajál', *flic* 'zsaru'; vö. SZABÓ 2010: 60), amelyeket a *Le Petit Robert* egy nyelvű francia értelmező szótár 2001-es kiadásához hasonlóan mi is a bizalmas nyelvhasználat kategóriájába sorolunk. Ezt a problémát az új kiadást szerkesztő COLIN látszólag megoldja a „városi népnyelv” címbe iktatásával, ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a városi népnyelv, a *français populaire* meglehetősen problémás kategória, még akkor is, ha a magyar szaknyelvvvel ellentétben a franciák még mindig széles körben használják. A probléma onnan ered, hogy a *français populaire* etimológiája és első definíciója szerint „a nép által napjainkban beszélt francia nyelv”.⁴⁰ Viszont a nép fogalma az évszázadok, sőt az utóbbi évtizedek folyamán is rengeteget változott, eredetileg csupán a nagyrészt iskolázatlan tömegekre vonatkozott. Egyet kell értenünk FRANÇOISE GADET-vel, aki azt írja, hogy „[l]a dénomination de français populaire est très peu satisfaisante, et nous ne la conservons que parce qu'elle revêt une certaine réalité pour les membres de la communauté”.⁴¹ Az a tény, hogy a nyelvészeti szempontból problémás kifejezés a francia közönség számára egyértelmű (?) jelentés-

³⁸ Argószótár (a szerző fordítása).

³⁹ Centre national de la recherche scientifique: francia kutatóintézetek hálózata.

⁴⁰ A szerző fordítása. Eredetileg „français tel qu'il est aujourd'hui parlé dans le peuple” (GUIRAUD 1986: 6).

⁴¹ „a francia városi népnyelv kifejezés rendkívül kevésbé kielégítő, és csak azért őrizzük meg, mert a közösség tagjai számára bizonyos jelentéssel bír” (GADET 1992: 27; a szerző fordítása).

sel bír, természetesen COLINék számára is némi mentséget jelent. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a fentebb kipécézett szavak (számos más címszóhoz hasonlóan) nem népnyelvi, hanem bizalmas minősítésűek, és a két kategória — bizonyos egybeesések ellenére — alapvetően különbözik.⁴²

COLINnek és szerzőtársainak szótára a fentebb vázolt problémák ellenére is biztos lábakon állt az argó definíciójának tekintetében. Az első kiadáshoz DENISE FRANÇOIS-GEIGER, a francia szlengkutatás kiemelkedő alakja írt ma már klasszikusnak számító előtanulmányt, és a szótár tartalmazza HENRI BONNARD eredetileg a *Grand Larousse de la langue française* (1971) számára írt *argot* szócikkét is.⁴³ Jellemző azonban, hogy FRANÇOIS-GEIGER tudományos szempontból igen értékes bevezetése az új kiadásból már kimaradt, miközben a népszerű krimiíró, ALPHONSE BOUDARD nyilvánvalóan kereskedelmi szempontból fontos előszavát meghagyták. COLIN és MÉVEL mentségére tegyük hozzá, hogy CELLARD-hoz és REY-hez hasonlóan ők is részletes és pontos használati útmutatót csatoltak munkájukhoz.

A szókincs eredetéről azonban alig árul el valamit a szótár. Pontosabban FRANÇOIS-GEIGER bevezetőjéből⁴⁴ és a rendkívül gazdag bibliográfiából arra következtethetünk, hogy főleg írott forrásokat, köztük korábbi szótárakat használtak fel az anyaggyűjtéshez. Ezt erősíti meg az a megjegyzésük, hogy kizárólag a XVIII. század⁴⁵ végétől napjainkig bizonyíthatóan előforduló alakok kerültek be a szótárba (COLIN et al. 1990: XIX). Mindenesetre az anyaggyűjtés körülményeinek tisztázatlansága és az írott dokumentumok (szinte) kizárólagos használata levon ennek az amúgy szócikkszám tekintetében (10 000 címszó valamint 2000 variáns és derivátum) egyedülállóan gazdag, köznyelvi francia–argó szójegyzékkel is kiegészített szótárnak az értékéből.

A mű erősségei közé tartozik viszont a rendkívül gazdag példaanyag. A pontosan hivatkozott idézetek nagyszámú szépirodalmi műből, dalszövegből, újságból származnak. De tegyük hozzá, hogy a példák megadása nem olyan következetes, mint CELLARD és REY esetében, ráadásul a példaanyag egy kisebb része pontosabban meg nem határozott eredetű saját példa.

Ami a címszóállományt illeti, CELLARD és REY szótárához képest a COLIN–MÉVEL (különösen az új kiadás) jóval aktuálisabb, ám a sok évszázadra visszanyúló, alapvetően írásos anyag következtében leginkább mégis egy történeti ar-

⁴² Egy városi népnyelvet használó segédmunkás és egy művelt köznyelvet beszélő egyetemi tanár is használhatja a beszédhelyzet függvényében többé-kevésbé bizalmas vagy választékos módon a rá jellemző nyelvváltozatot.

⁴³ Sőt az első kiadás még PIERRE LAROUSSE eredeti argószócikkének faksimiléjét is leközli.

⁴⁴ Utalunk itt egy megjegyzésre a bevezetésből, amellyel amúgy nem értünk egyet: „seuls les termes attestés à l’écrit ont droit de cité dans les dictionnaires”, azaz „csak az írásban előforduló kifejezéseknek van helyük a szótárban” (FRANÇOIS-GEIGER 1990: XVI; a szerző fordítása).

⁴⁵ Az új kiadás esetében már a XVI. század végéig nyúlt vissza az anyaggyűjtés.

gósztóarról van szó, nagyszámú régies, sőt elavult kifejezéssel.⁴⁶ A rögzült kifejezések bizonyos címszavak, többnyire egy főnév alá lettek rendezve. Maguk a szócikkek jól áttekinthetők, de a nomenklatura terjedelméből is adódóan gyakran jóval rövidebbek, mint a CELLARD–REY szócikkei. Érdekesség, hogy az argóra jellemző képzők és bizonyos argóváltozatok (pl. a napjainkban rendkívül produktív *verlan*⁴⁷) is önálló szócikk formájában jelennek meg. Pontosabban az új kiadásban az elméleti szócikkek már csak utalás formájában szerepelnek magában a szótárrészben, és a kötet elején egy, a francia és nem francia szlengváltozatokat bemutató szöszedetben fejtik ki őket. COLIN és MÉVEL munkájának emellett még külön erőssége a szlengre (is) vonatkozó nyelvészeti terminológiát (pl. metafora, metatézis, metonímia) kifejtő szöszedet.

A szócikkek végén etimológiai utalásokat, illetőleg magyarázatokat találunk. Ezeknek (alighanem jelentős) része bevallottan a szótáríró előd, ESNAULT művén alapul. Az etimológiákat jegyző és azokat az új kiadás számára alaposan átdolgozó-kiegészítő COLIN külön felhívja a figyelmet a szlengetimológiai kutatások bonyolult és problémás voltára: a szlengszavak eredetének kinyomozása különösen nehéz feladat az argó eredeti titkos jellege, egyes használói csoportok nomád életmódja, a szlengre jellemző játékosság valamint a forrásanyag bizonytalansága és amatőrizmusa miatt (COLIN et al. 2006: 13). Még ha mindezzel természetesen egyet is kell értenünk, tegyük hozzá, hogy COLIN etimológiai magyarázatainak túlzott tömörsége gyakran kelt hiányérzetet a szótárhasználójában. Bár etimológiát minden egyes szócikk végén találunk, de a magyarázatok számos esetben csupán a jelentésblokkok egy részére vonatkoznak.

Összességében elmondhatjuk, hogy COLIN, MÉVEL és LECLÈRE argósztóra a nomenklatura gazdagsága tekintetében kiemelkedik napjaink (és a közelmúlt) francia kínálatából, hiszen ha figyelembe vesszük a címszavak mellett azok variánsait és a szócikkekben feloldott frazeológiai egységeket, a bemutatott anyag több mint 15 000 szót és kifejezést ölel fel. Ugyanakkor hiába jóval aktuálisabb, mint CELLARD és REY munkája, a gyűjtés filológiai jellegéből és a szerzők alapvetően diakrón szemléletéből adódóan ez a szótár leginkább történeti argósztár, mint olyan viszont jóval kevésbé következetes (bár sokkal gazdagabb), mint a *Dictionnaire du français non conventionnel*.

⁴⁶ Ezeket a szótár természetesen régiesként, illetőleg elavultként jelöli.

⁴⁷ Szótag-, illetőleg hangfelcserélésen alapuló szóalkotási mód.

3. Goudaillier, Jean-Pierre:***Comment tu tchatches ! Dictionnaire du français contemporain des cités*⁴⁸ (1997)**

JEAN-PIERRE GOUDAILLIER, a Sorbonne nyelvészprofesszora a XX. század utolsó évtizedeiben kialakult új szlengváltozat, a *français contemporain des cités* legmegbízhatóbb lexikográfiai feldolgozásával jelentkezett a 90-es évek második felében. A világhírű nyelvész, CLAUDE HAGÈGE soraival bevezetett szótár máig legújabb, 2001-es átdolgozott és kibővített harmadik kiadása mintegy ezer szócikket és egy francia–külvárosi szleng szószedetet tartalmaz. Mielőtt az olvasók kevesellnék a szócikkszámot, tegyük hozzá, hogy GOUDAILLIER munkája a két fentebb bemutatott szótárral ellentétben jelentős részben élőnyelvi kutatáson alapul, kizárólag szinkrón anyagot tartalmaz, és nem a tág értelemben vett francia argó/szleng, hanem egy konkrét szlengváltozat bemutatására törekszik.

De mielőtt az anyaggyűjtés kérdését részletesebben értékelnénk, érdemes visszatérnünk a címben is említett szlengváltozat elnevezésének és meghatározásának problémájához. Mint már korábban utaltunk rá, a *français contemporain des cités* szó szerint „mai lakótelepi francia nyelvet” jelent. A *cité* többnyire külvagy elővárosban épült, társadalmi és urbanisztikai okokból is meglehetősen (el)zárt lakótelep, ahol az első-, illetőleg többed generációs bevándorlók a lakosság jelentős részét teszik ki. Ezekben a jellemzően nagyvárosi gettókból alakul ki a 90-es évekre egyfajta új, interetnikai (GOUDAILLIER 2001: 7) városi népnyelvként⁴⁹ a „lakótelepi francia”, amelyet a speciális szókinccsel mellett sajátos kiejtés is jellemez. A szótár egyik fő erősségének tekinthető, szlengelméleti szempontból is megkerülhetetlen elméleti bevezető részletesen leírja, definiálja a kérdéses szlengváltozatot, majd számos példával illusztrálva bemutatja a jellegzetes szóalkotási módokat, köztük a már korábban említett, rendkívül produktív *verlan*-t.

A bevezetőben írja le a szerző részletesen az anyaggyűjtés folyamatát is. A szótár másik nagy erőssége ugyanis, hogy a szócikkek jelentős része — ahogy már korábban is utaltunk rá — jól dokumentált terepmunka eredménye. A korpusz kisebb része (COLIN és MÉVEL munkájához hasonlóan) kortárs írott anyag (filmforgatókönyvek, dalszövegek, regények, újságok) feldolgozásán alapul. Egyedüli érdemi kritikaként itt azt fogalmazhatjuk meg, hogy a jellemzően párizsi szóanyagban néha déli (marseilles-i) kifejezések is felbukkannak (pl. *mia* ’szépfű’), és még ha ezek is tényleges kutatás alapján kerültek a szótárba, esetlegességük miatt talán szerencsésebb lett volna csak az észak-francia (párizsi) anyagra koncentrálni.

⁴⁸ Kb. Jó dumád van! A mai külvárosi francia nyelv szótára (a szerző fordítása).

⁴⁹ A városi népnyelvvel való bizonyos hasonlóságok ellenére azonban szerencsésebb szlengváltozatról beszélni (vö. SZABÓ 2006: 209).

A rendkívül gazdag, precízen hivatkozott, a címszavak illusztrálásához szisztematikusan használt példaanyag is a GOUDAILLIER-szótár vitathatatlan értékei közé tartozik. Ennek kapcsán talán csak azért érheti a szerzőt némi kritika, hogy bizonyos — pontosan nem tudni, milyen alapon kiválasztott — példamondatokat lefordít az ötvenes-hatvanas évek klasszikus francia argójára, amit pusztán kereskedelmi szempontokon túl semmi sem indokolhat.

Maguk a szócikkek információban gazdagok, jól áttekinthetőek (e téren mindhárom bemutatott szótár dicséretet érdemel). Az első kiadáshoz képest új kifejezéseket csillag jelöli, ami tovább pontosítja a szóanyag datálását. A sok idegen eredetű szó és a *français contemporain des cités* már említett fonetikai jellegzetességei indokoltá teszik bizonyos címszavak esetében a kiejtés fonetikus átírással való feltüntetését. Az anyag szinkrón jellegéből és az elvégzett nyelvészeti kutatás alaposágából is adódóan a következetesen megadott etimológiai magyarázatok általában megbízhatóbbak, mint a két másik elemzett szótárban.

A fentiekből is következik, hogy GOUDAILLIER szótárának nagy előnye egyben hátránya is: ez a kiadvány csak egy szociolingvisztikai szempontból jól behatárolható szlengváltozat szinkrón nyelvészeti-lexikográfiai leírására törekszik. COLIN és MÉVEL munkájával ellentétben nem általános szótár, sem a kortárs szlengváltozatok, sem az elmúlt idők szlengváltozatainak tekintetében. De nem is akar az lenni, és a maga szabta keretek között jobb, megbízhatóbb munka, mint jóval nagyobb terjedelmű társai. Ugyanakkor joggal feltételezhető, hogy az utolsó kiadás óta eltelt évtized alatt a GOUDAILLIER-szótár bizonyos fokig elavult, vagy legalább is veszített címében is említett aktualitásából. Ezért is különösen jó hír, hogy tudomásunk szerint hamarosan megjelenik a mű régóta várt, jelentősen bővített új kiadása.⁵⁰

III. Konklúzió helyett⁵¹

Bár tanulmányunkban részletesebben három fontos kortárs szótárat elemeztünk, az első részben igyekeztünk átfogó képet adni a francia argószótárírás történetéről. Természetesen ez a történeti áttekintés is erősen szelektív volt abból a szempontból, hogy mindössze kilenc, bár többségében vitathatatlanul jelentős szótáron keresztül mutattuk be három és fél évszázad termését. A lexikográfiai szempontból kevésbé jelentősnek ítélt munkákon kívül tudatosan nem tértünk ki a tulajdonképpen a szoros értelemben vett argószótárak elődeinek tekinthető bí-

⁵⁰ JEAN-PIERRE GOUDAILLIER szóbeli közlése.

⁵¹ Ha már egyszer francia a téma, akkor zárjuk le ezt a tanulmányt egy jellegzetes francia fordulat, az *en guise de conclusion* egyik lehetséges magyarázatával.

rósági szószedetekre⁵², ahogy a szlengszótárak bemutatásánál is az általános⁵³ szótárakra koncentráltunk. Így nem kerülhettek górcső alá a különböző szak-szlengek, eredeti francia értelemben vett zsargonok⁵⁴ szótárai⁵⁵, ahogy a több szótáríró (pl. CARADEC) által is az argóval/szlenggel összevont „népnyelv” kivételével a többi nemsztenderd változat — mindenek előtt a bizalmas nyelvhasználat⁵⁶ — lexikográfiai feldolgozásai is kívül rekedtek vizsgálatunk keretein. Nem foglalkoztunk a kétnyelvű szlengszótárakkal sem (vö. pl. MARKS–JOHNSON 1981), nem utolsósorban azért, mert a szerepük nem volt meghatározó a francia szlenglexikográfia történetében. Azt már korábban is hangsúlyoztuk, hogy néhány kivételtől⁵⁷ eltekintve, kizárólag a maguk idejében igényesnek és jelentősnek tekinthető munkákat mutattunk be részletesebben.⁵⁸ Azt ugyanis KIS TAMÁS a magyar szlengszótárírásra vonatkozó kritikájához (KIS 2008: 72) hasonlóan mi is kijelenthetjük, hogy az igen gazdag kortárs vagy közelmúltbeli francia argószótártermés számottevő része sajnos felületes, főként korábbi szótárak anyagát továbbörökítő, alapvetően kereskedelmi céllal létrehozott „termék”.

Bizonyos kritikai megjegyzéseink ellenére ez természetesen nem mondható el a tanulmányunk második felében részletesen elemzett három szótárról, még COLIN és MÉVEL művéről sem, amelyet pedig alighanem a legtöbb kritikával illettünk. Mindhárom szótár kiváló lexikográfusok és nyelvészek által szerkesztett, a francia és a nemzetközi szlengkutatók szemszögéből jelentős munka — reményeink szerint a részletes elemzésből is kiderült, hogy nem alaptalanul használtuk a címben a „fontos” jelzőt.

JACQUES CELLARD és ALAIN REY nemkonvencionális francia szótára jelentős „merítésbeli” korlátait leszámítva ideális történeti argószótár. JEAN-PAUL COLIN és JEAN-PIERRE MÉVEL argószótára mind időben, mind az egykorú változatok tekintetében jóval többet markol, de több szempontból is (példaanyag gaz-

⁵² Ezek közül az egyik legismertebb a *Coquillard*-ok híres, 1455-ös dijoni perének a szóanyaga (ld. CALVET 1994: 16–18).

⁵³ Bár csupán egy szociolingvisztikai szempontból pontosan körülírt szlengváltozatot mutat be, de tematikai és funkcionális szempontból GOUDAILLIER szótára is közel áll az általános szótárakhoz, és semmiképpen sem tekinthető szakszleng szótárnak.

⁵⁴ Már utaltunk a francia eredetű *zsargon* terminus magyar és francia értelmezése közti különbségre (vö. SZABÓ 1997: 169–171 és CSERESNYÉSI 2004: 73).

⁵⁵ Így többek között nem foglalkoztunk az eredetileg dalszerző és énekes PIERRE PERRET hatalmas anyagot feldolgozó (13 210 szócikk), de az *abc de la langue française* honlap által (<http://www.languefrancaise.net/Argot/Perret2002>) erősen lehúzott szaknyelvi szótárával (*Le parler des métiers* [A mesterségek nyelvhasználata], 2002).

⁵⁶ Ezért is maradt ki, noha mellőzése szakmailag is indokolt lett volna, CLAUDE DUNETON *Le guide du français familier* [Útmutató a bizalmas franciához] (1998) c. műve.

⁵⁷ Pl. az „állatorvosi ló” CARADEC-szótár.

⁵⁸ Ezért sem esett szó például ALBERT DOILLON *Dictionnaire de l'argot* (Argószótár) című, sokat ígérő, de valójában korábban megjelent, nem túl igényes kisszótárakból úgy-ahogy összefércelt, 2010-es szótára.

dagsága, etimológiák használhatósága) kevesebbet fog. Ugyanakkor e munkák jóvoltából a frankofón közönség két meglehetősen jó történeti argósztárral is rendelkezik, ráadásul ez a két lexikográfiai munka sok szempontból nagyon hasznosan kiegészíti egymást. Természetesen lehetne (és kell is!) még messzebbre és még alaposabban visszanyúlni a múltba⁵⁹, de a két tárgyalt szótár szócikkeinek áttekinthetősége és a gazdag példaanyag használata tekintetében nemcsak a magyar, de akár az angolszász szlengszótárírás számára is követendő példa lehet.

De hogy állunk napjaink és a közelmúlt francia szlengjével? JEAN-PIERRE GOUDAILLIER *français contemporain des cités* szótára néhány apróságtól eltekintve remekül illusztrálja, hogy milyennek kell(ene) lennie egy kortárs szlenget élőnyelvi kutatások és gazdag írott dokumentáció alapján bemutató szótárnak. GOUDAILLIER munkája azonban „csak” egy — bár napjaink francia közszlengjére is igen erős hatással levő — változatot próbál rögzíteni, azaz a COLIN–MÉVELLel ellentétben nem általános szótár. Míg utóbbi, ahogy már erről korábban is esett szó, inkább a korábbi szlengváltozatokra koncentrál, és a kortárs változatokat csak írott források alapján mutatja be. Az ideális alighanem egy GOUDAILLIER, COLIN, MÉVEL és LECLÈRE, illetőleg CELLARD és REY módszereit-lehetőségeit ötvöző új nagyszótár lenne. Persze tanácsot adni mindig könnyű...

Irodalom

- BÁRCZI GÉZA (1980a): A „pesti nyelv”. In: BÁRCZI GÉZA: *A magyar nyelv múltja és jelene. (Válogatott tanulmányok)*. Budapest : Gondolat Kiadó. 237–279. (1. kiadás: 1931–1932).
- BÁRCZI GÉZA (1980b): A városi népnyelv kérdéséhez. In: BÁRCZI GÉZA: *A magyar nyelv múltja és jelene. (Válogatott tanulmányok)*. Budapest : Gondolat Kiadó. 280–297. (1. kiadás: 1941).
- Bibliographie des dictionnaires d’argot, de français «populaire» et de français familier* [A francia argó-, népnyelvi és bizalmas nyelvi szótárak bibliográfiája]. URL: <http://www.languefrancaise.net/Argot/BibliographieDesDictionnaires>.
- BRUANT, ARISTIDE (1993): *L’argot au XXe siècle. Dictionnaire français–argot* [Az argó a XX. században. Francia–argó szótár]. H. n. : Fleuve Noir. (1. kiadás: 1901).
- CALVET, LOUIS-JEAN (1994): *L’Argot* [Az argó]. Paris : PUF.
- CARADEC, FRANÇOIS (1989), *N’ayons pas peur des mots. (Dictionnaire du français argotique et populaire)* [Ne féljünk a szavaktól. (A francia argó és városi népnyelv szótára)]. Paris : Larousse. (1. kiadás: 1977).

⁵⁹ A merítés nagysága tekintetében bámulatra méltó JONATHON GREEN *Cassel’s Dictionary of Slang* (2005) c. angol szlengszótára, amely több mint 85 000 szócikket tartalmaz (és a akkor még nem is utaltunk a nemrég megjelent háromkötetes *Green’s Dictionary of Slang*-re). Azonban tegyük hozzá, hogy GREEN szócikkei a tárgyalt francia munkákhoz képest jóval szikárabbak.

- CELLARD, JACQUES–REY, ALAIN (1991): *Dictionnaire du français non conventionnel* [A nemkonvencionális francia nyelv szótára]. Paris : Hachette. (1. kiadás: 1980).
- [CHÉREAU, OLIVIER] (1741): *Le Jargon ou langage de l'argot réformé* [A zsargon avagy a megreformált argó nyelvezete]. Troyes : Jean Oudot (2. kiadás: Párizs, 1628). URL: http://www.archive.org/details/fre_b2079204.
- COLIN, JEAN-PAUL–CARNEL, AGNÈS (1991): Argot, dicos, tombeaux [Argó, szótárak, síremlékek]. *Langue française* 90: 28–39.
- COLIN, JEAN-PAUL–MÉVEL, JEAN-PIERRE–LECLÈRE, CHRISTIAN (1990): *Dictionnaire de l'argot* [Argószótár]. Paris : Larousse.
- COLIN, JEAN-PAUL–MÉVEL, JEAN-PIERRE–LECLÈRE, CHRISTIAN (2006): *Grand dictionnaire de l'Argot et du français populaire* [A francia argó és népnyelv nagyszótára]. Paris : Larousse.
- CSERESNYÉSI LÁSZLÓ (2004): *Nyelvek és stratégiák*. Budapest : Tinta.
- DELESALLE, GEORGES (1896): *Dictionnaire argot–français & français–argot* [Argó–francia és francia–argó szótár]. Paris : P. Ollendorff.
- DELVAU, ALFRED (1867): *Dictionnaire de la langue verte* [Argószótár]. Paris : E. Dentu. (1. kiadás: 1866).
- DESCAMPS-HOCQUET, MARGUERITE R. (1989): *Bibliographie des argots français* [A francia argók bibliográfiája]. Paris : Sorbonnargot.
- DOILLON, ALBERT (2010): *Dictionnaire de l'argot* [Argószótár]. Paris : Robert Laffont.
- DUNETON, CLAUDE (1998): *Le guide du français familier* [Útmutató a bizalmas franciához]. H. n. : Seuil.
- ESNAULT, GASTON (1965): *Dictionnaire historique des argots français* [A francia argók történeti szótára]. Paris : Larousse.
- FRANÇOIS-GEIGER, DENISE (1990): Introduction [Bevezetés]. In: COLIN, JEAN-PAUL–MÉVEL, JEAN-PIERRE–LECLÈRE, CHRISTIAN (1990): *Dictionnaire de l'argot*. Paris: Larousse. XI–XVII.
- GADET, FRANÇOISE (1992): *Le français populaire* [A francia népnyelv]. Paris : PUF.
- GOUDAILLIER, JEAN-PIERRE (2001): *Comment tu tchatches! Dictionnaire du français contemporain des cités* [Jó dumád van! A mai külvárosi francia nyelv szótára]. Paris : Maisonneuve & Larose. (1. kiadás: 1997).
- GRANVAL (1725): *Le vice puni, ou Cartouche* [A kiérdemelt büntetés, avagy Cartouche]. Antwerpen : Grandveau.
- GUIRAUD, PIERRE (1986): *Le français populaire* [A francia népnyelv]. Paris : PUF. (1. kiadás: 1965).
- KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához. In: KIS TAMÁS szerk.: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. (Szlengkutatás 1. sz.) Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó. 237–296.
- KIS TAMÁS (2008): A szlengszótárkészítés műhelytitkaiból. (Megjegyzések legújabb szlengszótárunk margójára). *Magyar Nyelvjárások* 46: 71–102.
- LACASSAGNE, JEAN–DEVAUX, PIERRE (1935): *L'argot du « milieu »* [Az alvilág argója]. Paris : Albin Michel. (1. kiadás: J. LACASSAGNE, 1928).
- LARCHEY, LORÉDAN (1881): *Dictionnaire historique d'argot [et] des excentricités du langage* [Az argó és a nyelvi hóbortosságok történeti szótára]. Paris : E. Dentu. (1. kiadás: 1878).

- LA RUE, JEAN (1986): *Dictionnaire d'argot* [Argósztótár]. H. n. : Flammarion. (1. kiadás: Paris : Arnould, 1894).
- Le dictionnaire de la zone. Tout l'argot des banlieues* [Külvárosi szótár. A teljes elővárosi argó] URL: <http://www.dictionnairedelazone.fr>.
- LE BRETON, AUGUSTE (1960): *Langue verte et noirs desseins* [Argó és sötét tervek]. Paris : Presses de la cité.
- MARKS, GEORGETTE A.–JOHNSON, CHARLES B. (1981): *Harrap's Dictionnaire Argot–Slang Dictionary. Anglais–Français, Français–Anglais* [Angol–francia, francia–angol argó–szleng szótár]. London–Paris : Harrap. (1. kiadás: 1975).
- PÉCHON DE RUBY (1596): *La vie généreuse des mercelots, gueuz et boesmiens* [A vándorkereskedők, koldusok és cigányok kalandos élete]. Lyon : J. Juilleron.
- PERRET, PIERRE (1982): *Le petit Perret illustré par l'exemple* [Kis Perret sok példával]. Jean-Claude Lattès, h. n.
- PERRET, PIERRE (2002): *Le parler des métiers* [A mesterségek nyelvhasználata]. Paris : Robert Laffont.
- SANDRY, GÉO–CARRÈRE, MARCEL (1953): *Dictionnaire de l'argot moderne* [A modern argó szótára]. Paris : Dauphin.
- SEGUIN, BORIS–TEILLARD, FRÉDÉRIC (1996), *Les Céfrans parlent aux Français. Chronique de la langue des cités* [A lakótelepi francia nyelv krónikája]. Paris : Calmann-Lévy.
- SIMONIN, ALBERT (1957): *Le petit Simonin illustré* [Kis Simonin példákkal]. Paris : Pierre Amiot.
- SZABÓ DÁVID (1997): A francia argó. In: KIS TAMÁS szerk.: *A szlengkutatás útjai és lehetőségei.* (Szlengkutatás 1. sz.) Debrecen : Kossuth Egyetemi Kiadó. 159–183.
- SZABÓ DÁVID (2006): Peut-on parler de phonosymbolisme en argot hongrois? [Beszélhetünk-e hangszimbolikáról a magyar szleng esetében?] *Revue d'Études Françaises* 11: 209–217.
- SZABÓ DÁVID (2010): Nemsztenderd változatok egy új francia–magyar szótárban. *Revue d'Études Françaises* 15: 53–64.
- SZABÓ DÁVID (2012): Les dictionnaires de l'argot hongrois (1989–2009). Bilan de vingt années de lexicographie argotique [A magyar szlengszótárak (1989–2009). Húsz év mérlege]. In: PODHORNÁ–POLICKÁ, ALENA szerk.: *Expressivité et identité.* Brno : MuniPress. (Megjelenés előtt.)
- VIDOCQ, EUGÈNE-FRANÇOIS (2007): *L'argot des voleurs* [A tolvajok argója]. Houilles : Éditions Manucius. (1. kiadás: *Les Voleurs* [A tolvajok], 1836).
- VIRMAÏTRE, CHARLES (1894): *Dictionnaire d'argot fin-de-siècle* [Századvégi argósztótár]. Paris : A. Charles.

Three major dictionaries French argot lexicography today

Part 1 of this paper consists of a historical overview of major argot dictionaries ranging from the second edition of *Le jargon ou langage de l'argot réformé* published in 1628 to the regularly updated online edition of today's *Dictionnaire de la zone*. Even though VIDOCQ's *Les Voleurs* (1836), DELVAU's *Dictionnaire de la langue verte* (1866), LARCHEY's *Dictionnaire historique d'argot* (1878), BRUANT's (de BERCY's?) *L'argot au XXe siècle* (1901), ESNAULT's *Dictionnaire historique des argots français* (1965), CARADEC's *Dictionnaire du français argotique et populaire* (1977) or SEGUIN and TEILLARD's *Les Céfrans parlent aux Français* (1996) show a mixed picture as far as quality is concerned, all of them played an important role in the history of French argot and argot-related linguistic research.

In the second part I am analyzing three dictionaries that have had a considerable impact on slang studies in France during the last twenty years or so. CELLARD and REY's *Dictionnaire du français non conventionnel* was first published in 1980, but its revised and updated second edition (1991) remains an essential lexicographic source for anyone interested in colloquial French. Even though the term non conventionnel (unconventional) chosen by the authors to replace argot does not seem to have convinced French scholars, this work is an almost perfect example of a historical slang dictionary based on well documented and highly readable literary sources. The entries are detailed and well-organized and the etymological explanations are reliable. One should not forget, however, that this remarkable historical dictionary covers only a limited period ranging from 1880 to 1990.

COLIN, MÉVEL and LECLÈRE's *Dictionnaire de l'argot* (1990 — reedited in 2006 under the title *Grand dictionnaire de l'Argot et du français populaire*) was intended to replace, at Larousse publishing house, the mid-20th century's best argot dictionary, ESNAULT's *Dictionnaire historique des argots français*. With 10 000 entries this is the richest French argot dictionary of our time; however, this is more a historical dictionary than a dictionary of current slang. As a historical dictionary it covers a much richer corpus, but it is considerably less reliable than CELLARD and REY's work.

In contrast to the preceding ones GOUDAILLIER's *Comment tu tchatches!* (first published in 1997 and reedited in 2001) is neither a general nor a historical argot dictionary. Its great advantage lies in the fact that it presents a current

slang variety called *français contemporain des cités* mainly on the basis of field research carried out in the greater Paris area.

As a dictionary of a current slang variety and as a historical dictionary covering a given period both GOUDAILLIER's and CELLARD and REY's work can be considered excellent. Despite its deficiencies, COLIN, MÉVEL and LECLÈRE's *Dictionnaire de l'argot* is also a reliable dictionary. However, in order to have an ideal dictionary of French argot we would need the methods and the possibilities of all three dictionaries analyzed in this paper.